Türkiye ve Orta Asya Türk Ülkeleri Arasında Endüstri İçi Ticaretin Düzeyi ve Sektörel Rekabet Gücünün Belirlenmesi

Determination of the Level of Intra Industry Trade and Sectoral Competition Power between Turkey and Central Asian Turkic Countries

Assoc. Prof. Dr. Sabri Azgün (Atatürk University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Ziya Çağlar Yurttançıkırmaz (Atatürk University, Turkey)
Prof. Dr. Mine Gerni (Marmara University, Turkey)
Prof. Dr. Selahattin Sarı (Beykent University, Turkey)

Abstract

In terms of Intra-industry trade, international investments, technology transfer and capital movements, has increased the interdependence of countries and increasingly have similar economic structures of countries. Intra-industry trade, is of goods and services with the same or similar factor intensity in production or, two-way trade of goods and services that are close substitutes for each other as the demand side. Intra-industry trade, is extremely important in terms of the determination of competitive aspects and of foreign exchange earnings of the country and industry. The aim of this study is to determine the level of intra-industry trade between Turkey and The Turkic Central Asian countries and productive product and sectors to be advantageous in Turkey's intra-industry trade. In this study, Using The Balassa and Grubel-Lloyd index of Intra-industry trade measurement methods will be analyzed the development of intra-industry trade between Turkey and The Turkic Central Asian countries for the period 1995-2013 and highly competitive industry and products will be determined on the basis of foreign trade data in STIC 9 digit.

1 Giriş

Bir birine benzer olmayan ya da tamamen farklı sektörler arasında gerçekleşen dış ticaret endüstriler arası ticaret ifade edilmekte ve gerekçesini geleneksel klasik dış ticaret teorisinden almaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark ne kadar artarsa endüstriler arası ticareti düzeyinin de yükselmesi beklenir. Endüstri içi ticaret ise bir ülkenin aynı endüstriye ait malları hem ihraç ve hem de ithal etmesi olarak tanımlanır. Üretim ve tüketim kalıpları birbirlerine benzeyen ülkeler arasında sanayi mallar ticaretinin yüksek miktarda olmakta ve bu ticaretin önemli bir kısmının da aynı endüstrideki malların iki yönlü ticareti (endüstri-içi ticaret) şeklinde gerçekleşmektedir. Endüstri-içi dış ticaret aynı endüstri grubunda bulunan; ancak dış görünüş, kalite, kullanım özellikleri ve marka açısından bazı farklılıklar gösteren malların aynı zamanda ihraç ve ithaline dayanan bir dış ticaret türüdür.

Endüstri içi dış ticaret düzeyi ülkenin kişi başına milli geliri, ülkenin coğrafi olarak büyüklüğü, bölgesel birleşme hareketlerine katılımı ve ürün farklılaştırma derecesi ile birlikte artmakta ve faktör donanımı farklılığının artması, dış ticaret üzerindeki engellerin artması ve ürün standartlaştırma derecesiyle birlikte azalmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye ve orta Asya Türk cumhuriyetleri arasında endüstri içi ticaret düzeyi mal grupları itibariyle belirlenmeye ve Türkiye ile söz konusu ülkeler arasındaki dış ticarete rekabet gücü yüksek sektörler ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çalışmanın giriş bölümüdür. İkinci bölümde endüstri içi ticarete literatüründeki temel gelişmeler verilmektedir ve bu gelişmeleri yönlendiren literatür özeti verilmektedir. Üçüncü kesimde uygulamaya temel teşkil eden Balassa (1961) ve Ballasa (1966) endeksleri sunulmuştur. Dördüncü bölümde analiz, bulgular verilmekte ve son bölüm ise sonuç kısmıdır.

2 Endüstri İçi Ticarete Temel Ayrımlar ve Literatürdeki Gelişmeler

Endüstri-içi ticaretin ölçülmesine yönelik çalışmalar endüstri-içi ticaret literatüründe en önemli gelişmelerin yaşandığı Alan olarak değerlendirilebilir. Endüstri içi ticareti ölçmeye dönük çalışmalar 1960'lara kadar geriye gitmektedir. 1960'lı yıllarda Verdoorn, Michealy, Kojima, Balassa ve Grubel- Lloyd gibi iktisatçılar endüstri-içi ticareti ölçmeye yönelik çaba içerisine girmişler. Endüstri içi ticaretin düzeyi ve rekabet gününü ölçmeye dönük Balassa (1965, 1966) ve Grubel-Lloyd (1971, 1975) endüstri-içi ticaret hesaplamalarında en sık başvurulan endeksler olarak karşılaşılmaktadır.

Endüstri içi ticaretteki ölçmeye yönelik çalışmaların üç temel üç kategoride gelişme gösterdiği ifade edilebilir. Birincisi, dış ticaret dengesizliği durumunda endeks değerinin hatalı olacağı ve bu eksikliği gidermeye dönük çalışmalar. Ekonomide dış ticaret dengede değilse, hesaplanan endeks değeri olması gerekenin altında olacaktır. Dış ticaret açığı durumunda, dengesizlik durumunda her bir endüstrideki ihracat ithalatı karşılayamadığından, dış

ticaretin yapısı ne olursa olsun (tamamı endüstri içi ticarete olsa bile), endeks her durumunda yüz değerinin altında olacaktır. Bu durumdan dış ticaret dengesizliğini dikkate alan (Grubel- Lloyd. (1971) Akiuno (1978) ve Glejser, Goossens ve Eede (1979) Loertscher ve Wolter (1980) tarafından yeni endeksler geliştirilmiş ve/veya mevcut geliştirilmiş endeksler revize edilmiştir.

İkincisi, Endüstri içi ticaret literatüründeki diğer bir ayırım marjinal endüstri içi ticaretin ölçümüne dönük çalışmalardır. Grubel-Lloyd ve Balassa endeksleri endüstri-içi ticareti sadece belirli bir yıl için ölçtüğünden statik niteliktedirler. Gerçi farklı yıllara ait endüstri-içi ticaret endeksleri hesaplanarak bir değerlendirme yapmak mümkün olsa da dış ticaretteki yapısal değişimler (dış ticaret akımlarındaki ve dış ticaret bileşimindeki değişim) hakkında değerlendirme yapmak zordur. Bu zorluğu gidermek için dinamik ölçme tekniklerine ihtiyaç olduğu noktasından hareketle marjinal endüstri-içi ticaret endeksleri geliştirilmiştir. Dış ticaretin liberalleştirilmesi ve dış ticarete meydana gelen yapısal değişimler dolayısıyla, her hangi bir endüstri için koruma oranındaki değişimin, söz konusu endüstri için hesaplanan endüstri içi ticaret düzeyine ve diğer endüstrilerin endüstri içi düzeyine etkileri marjinal endüstri içi ticaret olarak tanımlanır. Marjinal endüstri içi ticaret; Hamilton ve Kniest (1991), (Greenaway, Hire, Milner ve Eliot (1994) ve (Brühlhart, 1994) . Menon ve Dixon (1997) çalışmalarıyla endüstri içi ticaretteki değişimi ölçmek için literatürde yer alan ve literatüre yön veren temel çalışmalar olarak ifade edilebilir.

Üçüncüsü, Endüstri-içi ticaretin ölçülmesine yönelik diğer önemli bir gelişme de hiç kuşkusuz ki yatay ve dikey endüstri-içi ticaretin hesaplanmasına yönelik atılan adımlardır. Çünkü gerek Grubel –Lloyd ve Balassa endeksleri endeksi gerekse marjinal endüstri-içi ticaret endeksleri dış ticarete konu olan malların dikey ya da yatay olarak farklılaştığıyla ilgilenmemektedir. Hâlbuki yatay ve dikey endüstri-içi ticaretin ölçülmesine yönelik çalışmalar da malların farklılaştığı noktasından hareket edilmektedir. Endüstri içi ticaret literatürdeki son ayırım yatay ve dikey endüstri içi ticaretin ölçümüdür. Endüstri-içi ticaret yatay ve dikey endüstri-içi ticaret olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır. Benzer malların mübadelesi yatay endüstri-içi ticaret; daha yüksek derecede proses edilmiş çıktılar için girdi mübadelesini dikey endüstri-içi ticaret olarak ifade edilebilir. Yatay endüstri içi ticaret ürünlerde uzmanlaşmayla ölçek ekonomisinden faydalanmak suretiyle benzer faktör donanımlarına sahip ülkelerde uluslararası ticareti mümkün kılarken, dikey endüstri içi ticaret özellikle işgücü niteliği veya ar-ge harcamaları gibi faktör donanımı farklılıklarına sahip ülkelerdeki uluslararası ticaret yapısını yansıtabilir. Örneğin montaj amacı için ucuz nitelsiz işgücünden veya ar-ge için uzmanlaşmış personelden faydalanmak üzere ülkeler arasında üretimin dikey uzmanlaşması karşılaştırmalı üstünlüklerle şekillenebilmektedir. Yatay endüstri içi ticaret, daha çok benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasında gerçekleşen iki yönlü ticaret şeklindedir. Benzer faktör donanımına sahip ülkelerin gelir düzeyleri de birbirine benzer olacağından aynı malın farklılaşmış çeşitlerine olan talep, farklı faktör donanımlarına sahip ülkelere göre daha yüksek olacaktır. Ülkelerin gelir seviyeleri bir birine ne kadar yakınsa, yatay endüstri içi ticarete o kadar yüksek olacaktır. Ayrıca yatay endüstri içi ticaretin mal farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile de pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu kabul edilmektedir. Endüstride faaliyet gösteren firma sayısı ve firmaların üretim ölçeği arttıkça yatay endüstri için ticarete artacaktır.

Dikey endüstri içi ticaret, farklı kalitelerdeki malların eşanlı dış ticaretidir. Dikey endüstri içi ticarete malların kalitelerinin üretimde kullanılan emek/sermaye oranına bağlı olarak belirlenmekte ve aynı emek/ sermaye oranına sahip malların kalitelerinin aynı olduğu ifade edilmektedir. Dikey endüstri içi ticaret, geleneksel faktör donatım modellerinden hareketle, sermaye yoğun ülkelerin daha kaliteli, emek yoğun ülkelerin daha düşük kaliteli mallar üreteceği görüşüne dayanmaktadır. Yatay ve Dikey Endüstri içi ticaretin ölçümüne dönük çalışmalar endüstri içi ticaret literatürünün en güncel alanıdır. Çünkü yatay ve dikey endüstri içi uzmanlaşma sektörel düzeyde ekonomik gelişme ve rekabet gücündeki değişimin de temel göstergesidir. (Falvey, 1981 (Abd- El Rahman, 1991) (Aturupane, Djankow ve Hoekman, 1997) Greenway, Hilne ve Milner, 1995) (Falvey, 1981), (yatay ve dikey endüstri içi ticaret ayırımı modellerken benzer mal veya mal grupları arasındaki farklılıkları dikkate almışlar ve söz konusu çalışmaları temel alarak (Ferto ve Hubbart, 2002), (Cabrish ve Segnana, 2003) ve (Şimşek, 2005) yatay ve dikey endüstri içi ticareti çeşitli ülkeler için araştırmışlardır.

Bu çalışmanın amacı Balassa(1965) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ve Balassa (1966) endüstri içi ticaretin düzeyini belirlediği endekslerle Türkiye Ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki endüstri içi ticaretin düzeyini belirlemek ve rekabet gücü yüksek sektörleri mal ticareti açısından belirlemektir. Güran (1990) Türkiye ve Avrupa birliği ülkeleri arasındaki dış ticareti rekabet gücü açısından açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi yardımıyla sektörel boyutta rekabet gücünü araştırmaktadır. Araştırmada tekstil sektörünün yüksek rekabet gücüne sahip olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Çoban ve Kök (2005) Türkiye ile Avrupa birliği ülkeleri arasındaki tekstil sektörünün rekabet gücünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi yardımıyla araştırmışlardır. Çalışmada tekstil sektöründe Türkiye'nin rekabet gücü açısından oldukça iyi durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmaz (2003) Avrupa birliği ülkelerinden Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan ve Romanya ve Macaristan ile Türkiye arasındaki dış ticareti dış ticareti açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi yardımıyla analiz etmişlerdir. Türkiye'nin genel olarak emek yoğun sektörlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları bulgularına ulaşılmıştır. Çek cumhuriyeti ise sermaye yoğun katma değeri yüksek ürünlerde diğer ülkelere göre rekabet gücü yüksektir Aydın (2008) Türkiye'nin AB ve AB dışı ülkelere ile endüstri içi dış ticaret düzeyindeki gelişmeleri ve Türkiye'nin Endüstri içi ticaretinin belirleyicilerini analiz etmektedir. Türkiye'nin dış ticaret ortakları arasındaki dış ticaret dengesizliği, kalkınma düzeyi, dış açıklık ile endüstri içi ticaret arasında negatif

ilişki bulunmaktadır. Türkiye ile dış ticaret ortakları arasındaki coğrafi uzaklıkta endüstri içi ticaret düzeyini düşürmektedir. Avrupa Birliği ile yürütülen bütünleşme sürecinin endüstri içi ticaret düzeyini artırdığı sonucuna varılmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da endüstri içi ticareti düzeyinin artmasına yol açtığı sonucuna varılmıştır. Çakmak (2005) Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörü ve söz konusu sektörün alt sektörlerinin rekabet gücünü Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi ve Wollrath'ın endeksleri ile araştırmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye Tekstil ve hazır giyim sektöründe dünyada rekabet gücü oldukça yüksektir. Altay ve Gürpınar (2008) Türkiye için mobilya sektörünü açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler, ihracat ve ithalat avantaj endeksleri ile rekabet gücü açısından analiz etmişlerdir. Türkiye'nin dünya karşı mobilya sektöründe rekabet avantajına ancak Avrupa Birliği'ne karşı ise rekabet açısından dezavantajlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. . Yurttaçıkılmaz (2013) Türkiye ve Avrupa birliği arasındaki endüstri içi ticaretin düzeyini ve rekabet gücü yüksek sektörleri 1995-2009 dönemi için araştırmaktadır. Ekonomik entegrasyon süreci ile birlikte, endüstri içi ticaretin düzeyinin arttığı ve rekabet gücü açısından sanayi malları, makina ulaşım araçları sektöründe, Türkiye'nin rekabet gücü artarken, rekabet gücünün göreceli yüksek olduğu tekstil sektöründe rekabet gücünün nispi olarak gerilediği sonucuna varılmıştır.

3 Endüstri İçi Ticareti Düzeyinin ve Rekabet Gücü Açısından Ölçümü

Endüstri-içi ticaret, faktör girdileri ve tüketim açısından birbirine yakın ikame malların eşanlı ithalat ve ihracatı veya Üretim, tüketim veya her ikisinde de yakın ikamesi bulunan aynı endüstriye ait malların hem ihraç hem de ithal edilmesine endüstri-içi ticaret olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, Endüstri-içi ticaret, benzer faktör yoğunluklarına sahip mallar arasında gerçekleşen ticaret şeklidir. Her hangi bir ekonomi için Endüstri içi ticaret rekabet gücü ve endüstri içi ticaretin düzeyi başta olmak üzere çeşitli açılardan ölçülebilmektedir. Çalışmada Balassa (1965- 1996) çalışmalarıyla, sırasıyla ülkenin endüstri içi ticarete rekabet gücü ve endüstri içi ticaretin düzeyini ölçmektedir.

3.1 Rekabet Gücünün Ölçümü

Balassa (1965) ülkelerin dış rekabet gücünün ölçümünde kullanılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantage) (RCA) yöntemini ortaya koymaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler dış rekabet gücü ölçüm yöntemi, üretim faaliyetlerinin yanı sıra fiyat dışı faktörlerin de analize dahil edilmesini gerektirir. Analiz yaparken, ihracat iç üretimle ve ithalatla iç tüketimle ilişkilendirilir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımı uygulamada, faktör getirileri veya faktör yoğunluklarının rolünü belirlemede bir araç olarak kullanılmaktadır. i ülkesinin j malına (veya mal grubuna) ait RCA endeks genellikle malın ülke toplam ihracatı içindeki payının dünya toplam ticareti (veya bölge toplam ticareti) içindeki payına oranlanması ile ölçülmektedir.

$$RCA_{ij} = \frac{(X_{ij} / X_{it})}{(X_{wj} / X_{wt})} \quad (1)$$

Burada X_{ij} ve X_{wj} i ülkesinin j malı ihracatını ve dünya (veya bölge) j malı ihracatını gösterirken X_{it} ve X_{wt} ülkenin toplam ihracatını ve dünya toplam (veya bölge toplam) ihracatını göstermektedir. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerde “bir”den küçük bir değer ülkenin ilgili malda (endüstri de) , açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler bakımından dezavantajlı olduğu, “bir”den büyük bir değer ise ülkenin o malda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu şeklinde yorumlanmalıdır.

3.2 Endüstri İçi Ticaret Düzeyinin Ölçümü

Ekonomiler arasında yapılan dış ticaretin daha çok endüstri içimi yoksa endüstriler arası şeklinde olduğunu belirlemeye dönük bir endekstir. Balassa (1966) Avrupa Birliği (o zaman ki ismiyle Avrupa Topluluğu) ülkeleri arasındaki dış ticaretin endüstri içi yoksa endüstriler arası nitelikte olduğunu belirlemeye yönelik bir çalışmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Balassa (1966)'nın ortaya koyduğu endeks diğer geliştirilen endekslere temel teşkil etmesi bakımından önemlidir. Balassa Endeksi şöyle ifade edilebilir.

$$IIT_j^B = \frac{1}{N} \times \sum \frac{|X_j - M_j|}{X_j + M_j} \quad (2)$$

$$IIT_j^B = \text{Endüstri içi ticaret değerini}$$

$$X_j = j \text{ endüstrisi (veya mal grubu) ihracat değerini}$$

$$M_j = j \text{ endüstrisi (veya mal grubu) ithalat değerini}$$

$$N = \text{İncelenen endüstri (veya mal grubu) sayısını ifade eder.}$$

Balassa endeksi, dış ticaret açığının (veya fazlasının) mutlak farkını toplam dış ticarete oranını alarak ve söz konusu oranın aritmetik ortalamasını almaktadır. Endüstri içi ihracat ve ithalat değerlerinin eşit halinde endeks

değeri sıfır'a yakınsayacaktır. Ekonomi dış ticarete sadece bir ya da birkaç ürün ya da sektör ihracatında yoğunlaşırsa endeks değeri bir 'e yakınsar. Endeks değerinin sıfır'a yakın olması yüksek derecede endüstri-içi uzmanlaşma, endeks değerinin bir' yakın olması ise yüksek derecede endüstriler arası uzmanlaşmayı tanımlamaktadır. Balassa endeksinin, ilk bakışta esas itibariyle endüstriler-arası dış ticaret hakkında bilgi verdiği görülürken, aynı zamanda endüstri- içi ticaret için de aynı şekilde açıklayıcı olmaktadır. Endeks hesaplanırken veya yorumlanırken endekste 1/N parametresi dikkate alınmazsa, belirli mal grubu ya da sektör düzeyinde belirli bir ülke ya da bölge ile yapılan ticarete endüstri içi ticaret düzeyi elde edilir. Eğer endeks hesaplanırken, 1/n göz önünde bulundursa, o zaman belir bir ülke ya da bölge ile yapılan ticarete belir bir dönem için incelen mal grupları ya da sektör için ortalama endüstri içi ticaret düzeyi elde edilmiş olur. Endüstrilerin dış ticaretteki ağırlıklarını dikkate almadan tüm endüstrilere eşit ağırlık vermesi, toplam dış ticaretin dengede olmaması durumu için bir düzeltme öngörmemesi yönleriyle eksikliği bulunmaktadır (Grubel and Lloyd, 2003: 250).

4 Analiz ve Bulgular

Çalışma 1995-2014 dönemi için Türkiye ve Orta Asya Türk cumhuriyetleri (Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan) arasında mal ticaretini rekabet gücü ve endüstri içi ticaretin düzeyi açısından karşılaştırmaktadır. Veriler UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) dan elde edilmiştir. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki mal ticareti rekabet gücü açısından ölçülürken, bu ülkeler mal grupları düzeyinde toplulaştırılmıştır. Bir başka ifadeyle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri tek bir bölge olarak kabul edilmiştir. Bu ülkelerle endüstri içi ticaretin düzeyi mal ve rekabet gücü analiz edilirken, Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması sistemi (SITC) sisteminde en yüksek toplulaştırma düzeyi bir basamaklı ayırım esas alınmıştır. Bir basamaklı temel düzey esas alındığından mal grupları itibariyle her hangi bir toplulaştırmaya başvurulmamıştır. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması sistemi (SITC) inde mal grupları dokuz kategori olarak tasnif edilmektedir. Bu kategoriler ekte Tablo 1'de verildiği üzere; 0: canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, 1: içki ve tütün 2: Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler, 3: mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler, 4: hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar, 5: Başka yerde belirtilmeyen kimyasal sanayi ürünleri, 6: Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, 7: makine ve taşıt araçları, 8: çeşitli mamul eşya, 9: SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar olarak tasnif edilmiştir.

Türkiye ile Orta Asya Türk cumhuriyeti mal ticareti Rekabet gücü açısından Balassa (1965) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi yardımıyla analiz edilmiş ve analiz sonuçları ekte Tablo 2'de sunulmuştur. Açıklanmış karşılaştırmalı rekabet gücü endeksinin "bir"den büyük olması söz konusu endüstri de (veya mal grubu) rekabet gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye; 5: Başka yerde belirtilmeyen kimyasal sanayi ürünleri, 6: Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar, 7: makine ve taşıt araçları, 8:çeşitli mamul eşya mal gruplarında Orta Asya Türk cumhuriyetlerine karşı rekabet gücü açısından avantajlı durumdadır. Söz konusu sektörler itibariyle 1995-2014 arasında rekabet gücü Türkiye açısından nispi olarak azalmakla birlikte, 6: Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar sektörü hariç Türkiye bu ülkelere karşı rekabet gücü avantajını korumaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri; 0: canlı hayvanlar ve gıda maddeleri, 1: içki ve tütün 2: akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddeler, 3: mineral yakıtlar, yağlar ve alkali ürünler, 4: hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar ve 9: SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar açısından Türkiye'ye karşı, rekabet gücü açısından avantajlı durumdadırlar.

Söz konusu sektörler itibariyle 1995-2014 arasında Türkiye açısından rekabet gücü nispi olarak azalmakla birlikte, 9: SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar sektörü hariç Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türkiye'ye karşı rekabet gücü avantajını korumaktadır. Rekabet gücü açısından, genel olarak değerlendirildiğinde, işlenmiş ürünler bir başka ifadeyle yüksek katma değeri ürünlerde Türkiye'nin rekabet gücü avantajı, düşük katma değerli ürünlerde ise Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin rekabet Avantajı söz konusudur. Ancak, zamanla, katma değeri yüksek ürünler de Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin rekabet gücünde nispi artış olduğu görülmektedir.

Türkiye ile Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasındaki endüstri içi ticaretin düzeyi, bir basamaklı mal grupları bazında analiz edilmiştir. Balassa (1966) endeksi 1995-2013 dönemi için yapılan hesaplamalar sonucu elde edilen endeks değerleri ekte Tablo 3'de sunulmuştur. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki mal ticareti endüstri içi ticaretin düzeyi belirlenirken, bu ülkeler bir basamaklı mal grupları düzeyinde toplulaştırılmıştır. Bir başka ifadeyle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri tek bir bölge olarak kabul edilmiştir. 0: canlı hayvanlar ve gıda maddeleri sektöründe dönemin başında, ticaretin niteliği endüstri içi tarzda olmakla birlikte, dönemin sonlarına doğru endüstriler arası nitelik kazandığı görülmektedir. 1: içki ve tütün, 4: hayvansal, bitkisel katı, sıvı yağlar ve mumlar sektörlerinde, 7: makine ve taşıt araçları ve 8: çeşitli mamul eşya sektörlerinde bütün dönem itibariyle istikrarlı bir biçimde, dış ticaret endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. 6:Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar sektörlerinde söz konu bölge ile yapılan ticaret endüstriler arası biçiminde gerçekleşmekte ve dönem boyunca endüstriler arası ticaret niteliğini korumaktadır. Söz konusu sektörde endüstriler arası ticaret oranı % 90'ların üzerindedir. 2: ve 3: sektörlerinde dönemin başında endüstriler arası ticaret düzeyi % 1 in altına iken, dönemin sonlarına doğru endüstriler arası ticaret düzeyi yaklaşık %25'ler düzeyine yükselmiştir. 5: başka yerde belirtilmeyen kimyasallar ve sanayi ürünleri bütün dönem itibariyle istikrarlı olup, endüstri içi ticaret düzeyi %25'ler düzeyindedir. 9: SITC'da sınıflandırılmamış eşyalar kategorisi endüstri içi ticaret açısından en istikrarsız

görünüm arz etmektedir. 1997-2007 dönemi itibariyle endüstri içi ticaret düzeyi%100'ler düzeyinde iken, daha sonraki yıllarda endüstriler arası ticaret düzeyinin artarak, 2012 yılında %96'Lara ulaşmıştır.

Hesaplanan hem açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi, hem de endüstri içi düzeyi endeks değerleri birlikte değerlendirildiğinde, genel olarak Türkiye'nin rekabet gücünün göreceli olarak imalat sanayi ürünlerinde yüksek olduğu, ancak birincil ve işlenmiş tarımsal ürünlerde ise rekabet gücünün düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret genel olarak endüstriler arası dış ticaret şeklinde gerçekleşmektedir.

5 Sonuç

Endüstri içi ticaret, ekonomide rekabetçi bir yapının oluşturulması ve dolayısıyla uluslararası dış ticaret kazançlarının maksimize edilmesi, rekabetçi dış ticaret politikalarının oluşturulması bakımından son derece önemlidir. Dünyada meydana gelen ticaret şekillerindeki değişimler, Endüstri içi ticaretin gelişmekte olan ülkelerde artmasına yol açmıştır. Bir ülkenin aynı malın değişik türlerini neden hem ihraç hem de ithal ettiğini açıklamak üzere geliştirilen modele göre, ülkelerin faktör donatımları birbirine benzer nitelikte ise, dış ticaret daha çok endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşecektir.

Endüstri içi ticaretteki ölçmeye yönelik çalışmalar üç temel üç kategoride gelişme göstermektedir. Birincisi, dış ticaret dengesizliği durumunda endeks değerinin hatalı olacağı ve bu eksikliği gidermeye dönük çalışmalar tarzında gelişmektedir. İkincisi, dış ticaretin liberalleştirilmesi ve dış ticarete meydana gelen yapısal değişimler dolayısıyla, her hangi bir endüstri için koruma oranındaki değişimin, söz konusu endüstri için hesaplanan endüstri içi ticaret düzeyine ve diğer endüstrilerin endüstri içi düzeyine etkilerinin analizine dönük teorik ve ampirik çalışmalar, marjinal endüstri içi ticaret olarak ifade edilmektedir. Üçüncüsü, endüstri içi ticaret literatürdeki son ayırım yatay ve dikey endüstri içi ticaretin ölçümüdür. Endüstri-içi ticaret yatay ve dikey endüstri-içi ticaret olmak üzere iki temel kategoriye ayrılır. Benzer malların mübadelesi yatay endüstri-içi ticaret; daha yüksek derecede proses edilmiş çıktılar için girdi mübadelesini dikey endüstri-içi ticaret olarak ifade edilebilir. Dikey endüstri içi ticaret, farklı kalitelerdeki malların eşanlı dış ticaretidir. Dikey endüstri içi ticarete malların kalitelerinin üretimde kullanılan emek/sermaye oranına bağlı olarak belirlenmekte ve aynı emek/ sermaye oranına sahip malların kalitelerinin aynı olduğu ifade edilmektedir. Dikey endüstri içi ticaret, geleneksel faktör donatım modellerinden hareketle, sermaye yoğun ülkelerin daha kaliteli, emek yoğun ülkelerin daha düşük kaliteli mallar üreteceği görüşüne dayanmaktadır.

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ticareti bu ülkelerin bağımsızlıklarının kazanması ile birlikte gelişme göstermektedir. Türkiye İle Bölge arasında gerçekleşen ticaret; rekabet gücü ve endüstri içi ticaretin düzeyi açısından Balassa (1965) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ve Balassa(1966) endüstri içi ticaret düzeyi ölçüm endeksi ile değerlendirilmiştir. Türkiye; 5-8: imalat sanayi mal gruplarında Orta Asya Türk cumhuriyetlerine karşı rekabet gücü açısından avantajlı durumdadır. Türkiye tarımsal (0-4) mal gruplarında ise başlangıçta rekabet gücü açısından avantajlı durumda iken bu üstünlük zamanla Orta Asya Türk cumhuriyetlerine geçmektedir. Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile yapılan dış ticaret, 6 (Materyale Göre Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar) sektörü hariç endüstriler arası dış ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. Genel olarak Türkiye'nin İmalat sanayi sektörlerinde rekabet gücünün göreceli olarak yüksek olduğu, bununla birlikte tarım ve gıda ürünlerinde rekabet gücünün düşük olduğu görülmektedir. Bir materyale göre işlenmiş mallar sektörü hariç ticaret endüstriler arası niteliktedir.

Ekler

0	(Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri)
1	(İçki ve Tütün)
2	(Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler)
3	(Mineral Yakıtlar, Yağlar)
4	(Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar)
5	(Kimyasallar Ve İlişkili Mallar)
6	(Materyale Göre Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar)
7	(Makineler ve Taşıt Araçları)
8	(Çeşitli Mamul Eşya)
9	(SITC'de Sınıflandırılmamış Eşyalar)

Tablo 1: Uluslararası Standart Sanayi Mal Sınıflaması Sistemi

RCA	0	1	2	3	4	5	6	7	8
1995	2.535	2.876	0.018	0.004	3.805	1.706	1.019	2.007	3.434
1996	1.490	2.016	0.065	0.066	2.231	1.351	1.234	1.768	2.333
1997	1.232	1.204	0.050	0.127	1.735	1.135	1.153	1.448	1.903
1998	1.352	1.282	0.054	0.091	1.706	1.267	1.326	1.856	2.179
1999	1.585	0.811	0.067	0.113	1.893	1.356	1.412	1.475	2.248
2000	1.044	1.022	0.087	0.172	1.594	2.021	1.366	1.760	2.231
2001	1.103	0.201	0.105	0.137	0.554	2.076	1.479	1.932	1.891
2002	1.101	0.254	0.132	0.102	0.467	1.884	1.475	1.817	1.866
2003	0.914	0.346	0.179	0.075	0.338	1.652	1.228	1.825	2.249
2004	0.915	0.572	0.200	0.056	0.454	1.656	1.369	1.639	2.525
2005	1.081	0.510	0.313	0.054	0.290	1.948	1.375	1.204	2.639
2006	0.751	0.698	0.198	0.047	0.277	1.786	1.156	1.630	2.464
2007	0.588	0.724	0.169	0.034	0.467	2.141	1.100	2.303	2.912
2008	0.490	0.576	0.294	0.055	0.790	1.967	1.173	2.197	2.813
2009	0.559	0.543	0.371	0.051	0.173	1.752	1.131	2.120	2.478
2010	0.444	0.473	0.234	0.064	0.505	2.068	1.068	1.973	2.765
2011	0.394	0.715	0.280	0.058	0.713	1.843	0.953	2.316	2.767
2012	0.380	0.420	0.199	0.063	0.494	1.814	0.933	2.096	2.585
2013	0.363	0.427	0.210	0.075	0.596	1.692	0.962	2.030	2.192
2014	0.386	0.447	0.204	0.068	0.480	1.627	0.945	1.715	2.150

Tablo 2: Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Mal ticareti Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksleri (1995-2014)

EİT	0	1	2	3	4	5	6	7	8
1995	0.024	0.002	0.012	0.000	0.000	0.245	0.977	0.015	0.003
1996	0.009	0.000	0.057	0.527	0.000	0.216	0.783	0.013	0.018
1997	0.011	0.000	0.061	0.685	0.003	0.231	0.875	0.036	0.015
1998	0.160	0.000	0.071	0.428	0.008	0.151	0.998	0.029	0.007
1999	0.083	0.041	0.090	0.167	0.018	0.252	0.955	0.048	0.005
2000	0.349	0.041	0.084	0.195	0.634	0.114	0.822	0.068	0.016
2001	0.236	0.189	0.121	0.624	0.000	0.100	0.863	0.098	0.061
2002	0.740	0.000	0.147	0.466	0.000	0.423	0.938	0.045	0.026
2003	0.964	0.000	0.235	0.296	0.000	0.419	0.958	0.055	0.096
2004	0.638	0.015	0.201	0.181	0.000	0.575	0.873	0.035	0.043
2005	0.491	0.009	0.345	0.123	0.069	0.423	0.745	0.022	0.039
2006	0.662	0.001	0.258	0.118	0.000	0.382	0.631	0.024	0.077
2007	0.835	0.001	0.254	0.115	0.000	0.282	0.712	0.010	0.044
2008	0.595	0.000	0.385	0.080	0.000	0.388	0.844	0.007	0.022
2009	0.747	0.003	0.491	0.111	0.000	0.173	0.996	0.018	0.017
2010	0.815	0.001	0.294	0.055	0.000	0.177	0.851	0.010	0.016
2011	0.694	0.001	0.374	0.129	0.000	0.235	0.835	0.003	0.010
2012	0.969	0.002	0.392	0.173	0.016	0.239	0.928	0.006	0.004
2013	0.521	0.002	0.291	0.207	0.014	0.190	0.972	0.003	0.005
2014	0.505	0.012	0.268	0.230	0.000	0.303	0.892	0.003	0.005

Tablo 3: Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasında Mal Ticareti Endüstri İçi Ticaret Düzeyleri (1995-2014)

Kaynakça

- Abd El Rahman, K. (1991) "Firms' Competition and National Comparative Advantages as Joints Determinants of Trade Composition" *Weltwirtschaftliches Archiv* 127(1), 83-97
- Altay, B., Gürpınar, K. (2008) "Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 257-274
- Aturupane, ., Djankow S., ve Hokeman, B. (1997) "Determinants of Intra Industry Trade Between East and Weast Europe", *World Bank, Development Research Group, Policy Research Working Paper* : 1850
- Aydın, A. (2008) "Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 881-916.
- Balassa, B., (1966), "Tariff Reductions and Trade in Manufactures among the Industrial Countries", *American Economic Review*, 56(3), 466-473.
- Balassa, B., Bauwens, L. (1987)" Intra Industry Specialization İn A Multi-Country And Multi Industry Framework", *The Economic Journal*, 97(338), 923- 939.
- Brühlhart, M. (1994), "Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the pattern of Industrial Adjustment" 130(3), 600-613.
- Brühlhart, M. (1994), "Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the pattern of Industrial Adjustment" 130(3), 600-613.
- Çakmak, Ö.A.(2005)" Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil Ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama" *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 65-76.
- Çoban, O. Kök, R.(2005) "Türkiye Tekstil Endüstrisi Ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği (1989-2001)" *İktisat, işletme ve finans dergisi*, 20(228), 68-81.
- Falvey, R.(1981) "Commercial Trade Policy and Intra Industry Trade", *Journal of International Economics*, 11(4), 495-511.
- Greenaway,D., Hine, R.C., Milner, C., (1995), "Vertical and Horizontal Intra Industry Trade : Across Industry Analysis For United Kingdom", *The Economic Journal* , 105 (433), 1505-1518.
- Greenaway,D., Hine, R.C., Milner,C., and Elliott, R. (1994), "Adjustment and the measurement of marginal intra-industry trade", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130(2), 418-427.
- Grubel, H.G., Lloyd, P.J, (2003), *Intra-Industry Trade*, UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Güran, N. (1990) *Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücü, Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Başkanlığı*, Ankara.
- Hamilton, C., and Kniest, P. (1991), "Trade Liberalisation, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note." *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(2), 356-367.
- Herbert Glejser, Karel Goossens and M.Vanden Eede (1982), "Inter-industry versus Intra-Industry Specialization in Exports and Imports(1959-1970_1973)", *Journal of International Economics*, 12 (3-4), 363-369.
- Lancaster, K.(1980), "Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition, *Journal of International Economics*, 10(2), 151-175.
- Loertscher, Rudaolp and Wolter Frank (1980), "Determinants of Intra- Industry Trade: Among Countries and Across Industries", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 116(2), 280-293.
- Yılmaz, B.(2003) "Turkey's Competitiveness in the European Union: A Conparision with Five Candidate Countries and the EU", *Ezoneplus Working Paper N0:12*.
- Yurttañıkmaç, Z.Ç. (2013) "Türkiye'nin AB Pazarından Endüstri İçi Ticaret Açısından Avantajlı Olduğu Ürünlerin Belirlenmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 1-22.